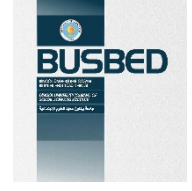



Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 30.11.2022
Kabul Tarihi : 10.04.2023



 <https://doi.org/10.29029/busbed.1212655>

“KERTENKELENİN ÖLDÜRÜLMESİ” RİVAYETİNİ DİN ÖĞRETİCİLERİNİN ANLAMA VE AKTARMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ali ÇELİK¹

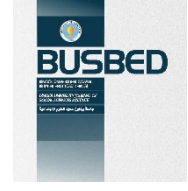
ÖZ

Kur’an-ı Kerim Hz. Peygamber’i, üstün bir ahlâk sahibi olarak nitelemiş ve onu inananlara üsve-i hasene olarak takdim etmiştir. İlahi buyruk gereği Müslümanlar, Kur’an ile birlikte Hz. Peygamber’in hadislerini de esas almış, bu temeller üzerinden dinî ve kültürel yaşamlarını şekillendirme gayretinde olmuşlardır. Fakat dinin iki ana kaynağından biri olan hadislerin zamanla farklı anlaşılması veya bağlamından koparılması gibi durumlar yaşanmıştır. Bir metin veya söylemin doğru anlaşılmasının, neredeyse varlığı kadar önemli olduğu kabul edilirse hadisleri tam manasıyla anlamının ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır. Bu bağlamda yanlış anlaşılma, ziyan ve tahrife kapı aralayacağından metnin zihinlerde doğru inşası önem arz etmektedir. Yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermesi muhtemel rivayetlerden biri de “kertenkelenin ilk vuruşta öldürülmesi” ile ilgili hadistir. Rivayetin sıhhatine yönelik çalışma yapıldığından ötürü hadisin sıhhatine ilişkin detaya girilmemiştir. İlgili rivayetin, dinî aktarım görevini üstlenen din öğreticileri tarafından nasıl anlaşıldığı ve topluma nasıl aktarıldığı meselesi araştırmamızın ana temasını teşkil etmektedir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseni; veri toplama aracı olarak da görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede söz konusu rivayet hususunda ön araştırma için yapılan görüşmeler haricinde 21 din öğreticisi ile görüşme yapılmıştır. Ancak yapılan görüşmelerde ilgili rivayette kastedilen mefhumun bilhassa katılımcıların geneli tarafından anlaşılmadığı görülmüştür. Araştırma neticelerinden hareketle din öğreticilerinin hadisleri anlama hususunda daha donanımlı olabilmeleri için bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Din Öğreticisi, Zehirli Kertenkele, Öldürmek, Analiz

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Hadis ABD, celiker81@hotmail.com  <https://orcid.org/0000-0003-4361-0477>

Article Type : Research Article
Date Received : 30.11.2022
Date Accepted : 10.04.2023



<https://doi.org/10.29029/busbed.1212655>

AN EVALUATION ON HOW RELIGION TEACHERS UNDERSTAND OF THE “KILLING THE LIZARD” RUMOR AND ITS TRANSFER TO THE SOCIETY

Ali ÇELİK¹

ABSTRACT

The Holy Quran described the Prophet as a possessor of superior morality and presented him to the believers as an admirable model to be followed. As a matter of divine command, Muslims, along with the Qur'an, also took the hadiths of the Prophet as a basis and tried to shape their religious and cultural lives according to these foundations. However, there have been cases where the hadiths, which are one of the two main sources of religion, were misunderstood or decontextualized over time. If it is accepted that the correct understanding of a text or discourse is almost as important as its existence, then it will be better understood how important it is to fully understand the hadiths. In this context, it is important to construct the text correctly in the minds as it might open the door to misunderstanding, loss and distortion. One of the hadiths that may cause misunderstandings is the hadith about “killing the lizard (gecko) at the first hit”. Since the research has been done on the authenticity of the narration, details about its authenticity haven't been given. The main theme of our research is how the related narration is understood by the religion teachers who undertake the task of religious preaching and how it is transferred to the society. In this study, case study method, which is one of the qualitative research methods and interview technique as data collection tool were used. In this context, 21 religion teachers were interviewed about the narration in question, other than the interviews made for the preliminary research. However, in the interviews, it was noticed that the concept meant in the related narration was not understood by the general participants. As based on the results of the research, some suggestions are presented so that religious teachers can be equipped in order to understand the meaning of hadiths in a better way.

Keywords: Hadith, Religion Teacher, Venomous Lizard (Gecko), Killing, Analysis

¹ Assist. Professor, Bingöl University Faculty of Theology, celiker81@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-4361-0477>

1. GİRİŞ

Sünnet, Hz. Peygamber’den sadır olan söz, fiil ve takrirlerdir. (Sünnet tarifleri için bkz. Şâfiî, 2012: 43-52; Süyûtî, 2017: 53-57; Gürler, 2017: 21-24; Beroje, 2020: 57-65; Karadâvî, 2021: 29). Hadis ise sünnet malzemesinin günümüze ulaşan yazılı şekilleridir. Rivayetler başta sahifeler olmak üzere birçok eserde tahrir edilmiştir. Böylelikle sünnet olarak kabul edilen Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleri rivayetler şeklinde aktararak günümüze ulaşmıştır (Gürler, 2017: 17; Özdemir, 2019: 1, 2). İnsanlığa bir rehber olarak gönderilen Hz. Peygamber, rivayetleri ve yaşam biçimi ile Müslümanlara en güzel örnek olmuştur. Müslümanlar, hayatlarını sürdürürken düstur kabul ettikleri Kur’an-ı Kerim’i okuyarak ve onu anlamaya çalışarak yaşamlarını dizayn etme gayretinde olmuşlardır. Onlar, Kur’an-ı Kerim’deki hükümlere riayet noktasında gösterdikleri hassasiyeti aynı zamanda Hz. Peygamber’in sünnetini yerine getirme konusunda da göstermişlerdir. Ancak dönemin konjonktürü içinde insanlar için hayati ehemmiyeti haiz bir meselede sarf edilmiş söylemler araya giren çağlar ve değişen şartlar sebebiyle söylendiği dönem ile aktarımın yapıldığı sonraki dönemlerde farklı anlaşılabilmiştir (Müslim, 2016: Fedâilü’s-Sahâbe, 101; Nisâbüri, 1986: 4/25; Doğanay, 2009: 240; Özkan, 2022: 34, 39-40). Bu nedenle Hz. Peygamber’den aktarılan bir rivayetin vefatından kısa bir dönem sonra bile yanlış anlaşılmalara sebebiyet verdiği bilinirken (Örnekler için bkz. Buhârî, 1993: Megâzî, 28; Nisâbüri, 1986: 4/25) aradan 14 asır gibi uzun bir zamanın geçmesiyle günümüzde yanlış anlaşılması gayet doğaldır. Bu etken/durum, Hz. Peygamber’in kastetmediği bir mananın anlaşılmasına neden olabilirken, kişilerin kendi akıl ve mantıklarına uymadığı gerekçesiyle sahih hadisleri reddetmelerine de sebebiyet verebilmektedir.¹

Kaynaklar tetkik edildiğinde, Müslümanlar arasında rivayetlerin farklı şekillerde yorumlanması meselesinin İslamiyet’in ilk yıllarına kadar uzandığı görülmektedir (Görmez, 2011: 62-3; Karadâvî, 2021: 136). Rivayetler hususunda bilgi sahibi olanlar, rivayetlerdeki farklı anlaşılmaların çözümüne yönelik çaba sarf etmişlerdir (Görmez, 2011: 63; Tekineş, 2002: 69; Zerkeşi, 2020: 31-122). Ancak bu çabalara rağmen Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de birçok rivayetin farklı şekillerde anlaşıldığı görülmüştür (İbn Kuteybe, 1999: 47-487; Köktaş, 2002: 78-99). Günümüzde de benzer şekilde rivayetlerde yanlış anlaşılmalar ve değerlendirmeler söz konusudur. Bu durum üzerine gerekli görülen araştırmada, öncelikle rivayetlere dair yanlış anlaşılmalar konusu çerçevesinde kertenkele rivayeti üzerinde durulacaktır. Ele alacağımız rivayetin Müslümanlar için öncelikli bir konu olduğunu iddia etmek hem dini hem toplumsal gerçeklikle uyumamaktadır. Ancak bu araştırmanın, söz konusu rivayetten hareketle hayati önemi haiz diğer rivayet metinlerinin, benzer perspektifle bağlamının anlaşılması ve zihinde doğru inşasına zemin hazırlaması umulmaktadır. Rivayetin sıhhat durumu başka bir çalışmada (Akyüz, 2013: 177-189) ele alındığı için rivayetin din öğreticileri tarafından nasıl anlaşıldığı ve onların bunu topluma nasıl aktardıkları üzerinde durulacaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseninde yürütülen bu araştırmada, veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Rivayete dair yanlış anlaşılmalara değinildikten sonra görüşme tekniği ile elde edilen veriler, ilgili başlıklar altında tasnif edilerek buna dair değerlendirme yapılmıştır. Dinin aktarımı ve dinî temsil görevini üstlenen din öğreticilerinin (Macit, 2020: 2/184) bu hadisi nasıl anladıkları ve buna bağlı olarak nasıl aktardıklarını ortaya koyabilmek önem arz etmektedir. Dinî bilgiler bu kanal üzerinden alındığı için toplumda rivayetin doğru anlaşılabilmesi öncelikle bilgilerin aktarımını yapanların doğru anlamasına bağlıdır. Söz konusu “kertenkele” hadisinin din öğreticileri tarafından nasıl anlaşıldığını ve aktarıldığını ortaya komma çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda “kertenkelenin ilk darbede öldürülmesi” ile ilgili olarak yanlış anlaşılan ve bazı kesimler tarafından reddedilen ancak aslında makbûl olan rivayetin gerçekte ne ifade ettiği, nasıl anlaşılması gerektiği ve din öğreticilerinin bunu nasıl aktardıkları incelenecektir.

2. RİVAYETLERE DAİR YANLIŞ ANLAŞILMALAR

Daha önce ifade edildiği üzere Müslümanlar, Hz. Peygamber döneminden beri hadisi/sünneti anlamaya yönelik bazı problemler yaşamışlardır. Bazı rivayetler zahirine bağlı kalınıp değerlendirilirken bazı rivayetler ise tamamen bağlamından koparılıp farklı şekilde yorumlanmıştır. Konunun vuzuha kavuşması için birkaç örnek zikredilmesi yerinde olacaktır. Bu hususta kaynaklarda zikredilen bazı misaller şunlardır: Sözelimi Hz. Peygamber, Hendek Savaşı sonrası sahâbeye Benî Kurayza’ya doğru ilerlemelerini emrederek “*Hiç kimse Benî Kurayza topraklarına varmadan ikindi namazını eda etmesin*” demiştir. Ancak yolda güneşin batmak/vaktin çıkmak üzere olduğunu fark eden bazı sahabiler, Hz. Peygamber’in maksadı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Resûlullah’ın bu sözünden amacının bir an önce hedefe varmak olduğunu düşünenler yolda namazlarını eda etmişlerdir. Geri kalanlar ise emrin lafzına bağlı kalarak namazı ertelemek gerektiğini savunmuş ve Hz. Peygamber’in söylediği yerde namazlarını kaza etmişlerdir. Hz. Peygamber’e bu durum haber verilince, onlardan hiç kimseyi kınamamıştır (Buhârî, 1993: Megâzî, 28; Görmez, 2011: 63) Bu ise Hz. Peygamber’in henüz hayattayken ondan sadır olan bir sözün veya davranışın sahâbe tarafından farklı şekillerde anlaşılabilmediğini gösteren bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹ Dersine girdiğim ikinci sınıf öğrencilere “kertenkelenin ilk vuruşta öldürülmesi” rivayetinin sıhhati hakkında sorduğum soruya 35 öğrenciden 28 tanesi uydurma şeklinde cevap vermişlerdi.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra da bu tür sorunlar görülmüş ve hadisler hususunda bilgi sahibi olan sahâbe tarafından yanlış anlaşılmalara düzeltilmiştir. Bu bağlamda İbn Müleyke (ö. 117/735) özetle şöyle demiştir: “Hz. Osman'ın kızı vefat ettiğinde onun cenazesine iştirak etmek üzere Mekke'ye gelmiştik. Cenazeye Abdullah b. Abbâs ile Abdullah b. Ömer de katılmışlardı. Ben ikisinin ortasında veya birisinin yanında oturdum. İbn Ömer, Amr b. Osmân'a hitaben “İnsanları yas tutmaktan menetmeyecek misin? Çünkü Resûlullah (a.s) 'Mevta, yakınlarının kendisine ağlaması sebebiyle azap görür.” buyurmuştur. Bunu duyan İbn Abbâs, “Hz. Ömer de buna benzer bazı şeyler söylüyordu” dedi... (Halife) Ömer yaralandığında Suheyb “vah kardeşim, vah kardeşim! diyerek ağlamaya başladı. Bunun üzerine Ömer: “Ey Suheyb! Resûlullah, ölü ailesinin kendisine ağlayışı sebebiyle azap görür demesine rağmen sen bana ağlıyor musun? İbn Abbâs devamla, “Ömer vefat ettiğinde bu durumu Hz. Âişe'ye bildirdiğimde şöyle dedi: “Allah, Ömer'e rahmet eylesin, hayır vallahi Hz. Peygamber Allah'ın bir mümine, birisinin ağlaması sebebiyle azap edeceğini söylemedi. Lakin o şöyle dedi: “Allah, ailesinin ağlaması sebebiyle gayri müslimin azabını artırır. Sonra Âişe: ‘Size Kur'an yetmiyor mu? Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez' dediğini ifade etti. İbn Müleyke: “Vallahi ondan sonra İbn Ömer'in bir şey demediğini belirtti” (Buhârî, 1993: Cenâiz, 32; Müslim, 2016: Cenâiz, 22-23; Zerkeşi, 2020: 36). Aynı şekilde Hz. Âişe, İbn Ömer için de “Allah, Ebû Abdurrahman'ı bağışlasın, ama o yalan konuşmamış, unutmuş veya hata etmiştir diyerek rivayetini Yahudi bir hanım için söylendiğini” ifade etmiştir (Müslim, 2016: Cenâiz, 25; Zerkeşi, 2020: 37-38). Söz konusu rivayete baktığımızda Hz. Ömer (ö. 23/644) ile oğlu Abdullah'ın (ö. 73/693) Hz. Peygamber'den aktarılan sözü farklı anladıkları, Hz. Âişe'nin de (ö. 58/678) meselenin aslını ortaya koyarak yanlış anlaşılmayı giderdiğini görmekteyiz. Nitekim o bunu yaparken yakınlarının ağlaması sebebiyle kimsenin azap görmeyeceğini Kur'an'dan delil göstererek ortaya koymuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in orada kastettiği kişinin de Yahudi bir kadın olduğunu belirtmiş ve bu durumun “Yakınları ona ağlayadursunlar, kadın onların ağlamalarından dolayı değil, küfür üzere ölmüş olduğundan dolayı azap görüyor” demek olduğunu belirterek Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'ın bu konudaki görüşlerinde isabet etmediklerini ifade etmiştir (Zerkeşi, 2020: 38-39; Muhammed Gazzâlî, 2016: 28-30). Hz. Âişe'nin bu sonuca varmasına vesile olan etken, onun mezkûr rivayeti Kur'an'a arz etmesi ile rivayetin vürûd sebebine vakıf olmasıdır.²

Hız. Âişe'den gelen başka bir nakilde, Hz. Peygamber'in bazı eşlerinin vefatından sonra hangisinin en erken öleceğine dair sordukları soruda Hz. Peygamber: “Sizin bana en çabuk kavuşmanız, kolu en uzun olanınızdır.” buyurmuştur. Hz. Âişe, bunun üzerine Hz. Peygamber'in hanımları hangisinin kolu daha uzun olduğunu belirlemek için ölçüyorlardı. Aramızda kolu en uzun olanımız da Sevde idi. Çünkü Sevde sadaka vermeyi seviyordu (Buhârî, 1993: Zekât, 10; İbn Hacer, 2001: 3/335). İmâm Müslim ise mezkûr rivayeti zikrettikten sonra Hz. Âişe'nin “Hanımlar hangisinin kolu en uzun olduğunu tespit etmek için ölçüyorlardı. Kolu en uzun olan ise Zeynep idi. Çünkü o, eliyle çalışır ve (elde ettiklerini) sadaka olarak verirdi.” şeklinde söylediğini belirtir. (Müslim, 2016: Fedâilü's-Sahâbe, 101) Buhârî'nin eserinde ilk ölecek eş Sevde binti Zem'a b. Kays (ö. 23/644) zikredilirken, Müslim de Zeyneb binti Cahş (ö. 20/641) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Sahihayn'da mezkûr rivayette iki farklı isim karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) eserinde tahrîc ettiği rivayet, kastedilen mananın anlaşılmasında önem arz etmektedir. *El-Müstedrek*'de yer alan rivayet şöyledir: “Biz (eşleri), Hz. Resûlullah'ın vefatından sonra herhangi birimizin evinde bir araya geldiğimizde/toplandığımızda kimin elinin daha uzun olduğunu tespit etmek amacıyla ellerimizi duvara doğru uzatarak ölçerdik. Bunu Zeynep'in vefatına kadar yapardık ve Zeynep en kısa boylumuzdu, yani (eli) en uzunumuz olamazdı (dolayısıyla eli en kısa olandı). Ancak Zeynep'in vefatı sonrası, eli/kolu uzun olmasındaki maksadın en çok sadaka veren manasında olduğunu anladık. Çünkü o elleriyle yaptığı incik-boncuk, deri tabaklama gibi işlerde kazandıklarını Allah yolunda sadaka olarak verirdi.” (Nîsâbü'rî, 1986: 4/25). Buna göre elin uzun oluşundan kastedilenin cömertlik olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber ile aynı evi paylaşan eşlerinin bazen kastedilenin ne olduğunu anlayamadığı görülmektedir.

Bir diğer husus, kaynaklarda Hz. Sevde'nin de Hz. Zeynep gibi yetenekli olduğu ve kazandığı paraları fakirlere dağıttığıdır (Uraler, 2009: 36/584; Hamîdullah, 2013: 44/358). Hz. Sevde'nin uzun boylu ve iri yapılı olması (Buhârî, 1993: Vudû, 13; Uraler, 2009: 36/584) hadisi nakleden râvinin bu kaniya varmasına sebep olmuş olabilir. Nitekim İbnü'l-Cevzî de (ö. 597/1201), bunu râvi hatasına bağlar ve Buhârî ile diğer bazı âlimlerin bunu fark edememesine hayret eder. Öte yandan Hz. Peygamber'in eşlerinin ölüm tarihlerine bakıldığında Hz. Zeynep'in Hz. Peygamber'den sonra vefat eden ilk eş olduğu siyer âlimlerinin ittifak ettiği bir bilgidir. (Doğanay, 2009: 29-246; İbn Kunfûz, 1983: 33; İbn Hacer, 2001: 3/336-37; Hatiboğlu, 1997: 13).

Rivayetlerin farklı ve yanlış anlaşılma/yorumlama sorunu sahâbe döneminden (Doğanay, 2009: 40-46) sonraki dönemlerde de görülmüştür. (İbn Haldûn, 2004: 1/163-164). Bu makalede böylesine bir rivayeti; “kertenkelenin ilk vuruşta öldürülmesini” ele alarak bunun din öğreticileri tarafından nasıl anlaşıldığı ve topluma nasıl aktarıldığını ortaya koymaya çalışacağız.

² Günümüzde de ölünün ardından ağlamanın ölüye azap vereceğine dair inanış bazı bölgelerde yaygındır.

2.1. KERTENKELE İLE İLGİLİ RİVAYETLER

Rivayetin sıhhatine dair bilgi vermeden önce “وزغة” sözcüğü hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Kertenkelenin Arapça karşılığı “وزغة” olup çoğulu “أوزاغ, وزغان, وزغ”dır (İbn Manzûr, 2010: 8/459; İbnü'l-Esîr, 1963: 5/181; Nevevî, 1991: 14/340; Demirî, 2004: 4/476). Onun büyüğü “سام أبرص” diye isimlendirilmiş, anlamı zehirli alaca keler ya da zehirli iri keler olup (canlılara) eziyet veren haşerattan olduğu ittifakla kabul edilmiştir (Nevevî, 1991: 14/340; Demirî, 2004: 4/476). Kaynaklarda mezkûr hayvanın pis ve zehirli olduğu ve bu hayvanın içinde tuz bulunan kaplarda yuvalandığı ve temas ettiği tuzlarda insanlara alaca hastalığı bulaştıran bir madde/salya oluşturduğu belirtilmiştir (Demirî, 2004: 3/17-18; Akyüz, 2013: 175). Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda rivayette zikredilen kertenkelenin zehirli ve zararlı olduğu anlaşılmalıdır. Bu ise ilgili rivayette yer alan “وزغة” kelimesi tercüme edilirken sadece “kertenkele” şeklinde verilmesi halinde insanın aklına zehirli ve muzır kertenkelenin yerine zararsız olan kertenkele gelir. Dolayısıyla rivayet tercüme edilirken bu hususa dikkat edilmelidir (Özdemir, 2019: 12).

Muteber hadis kaynakları tetkik edildiğinde “kertenkele” ile ilgili genel olarak “Hz. Peygamber’in “kertenkelenin öldürülmesini emretmesi”, “kertenkelenin Hz. İbrahim’in ateşini üflemesi” ile “kertenkelenin ilk vuruşta öldürülmesi” olmak üzere farklı hadisler zikredilmektedir. İlgili rivayetlere yönelik çalışmanın yapılmış olması sebebiyle rivayetlerin sıhhatine dair elde edilen neticeler verilmekle iktifa edilecektir. Ayrıca çalışmada rivayetler hususunda detaya girilmeden özet bilgiyle yetinilmeye çalışılacaktır.

İmâm Müslim (ö. 261/875), “Kertenkelenin öldürülmesinin müstehap oluşu” babında “Hz. Peygamber’in bir kadına zehirli kertenkeleyi öldürmesine izin verdiği ve kertenkeleyi de fuvaysık/fasıkçık olarak isimlendirdiği” zikredilmiştir. Aynı şekilde bu rivayetler Buhârî’nin Sahîh’i ile başka eserlerde de yer almıştır (Buhârî, 1993: Bedü’l-halk, 15; Müslim, 2016: Selâm, 143-147; İbn Mâce, 2001: Sayd, 12). Bu anlamdaki rivayetler Ümmü Şerîk (ö. ?), Hz. Âişe ile Sa’d b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) tarafından birçok tarikle nakledilmiş olup rivayetlerin bir kısmı hasen ile sahih li-gayrihî olmakla birlikte geneli sahih hükmündedir (Akyüz, 2013: 177-189).

Kertenkelenin öldürülmesine izin verilmesine sebep gösterilen bir diğer rivayet de “kertenkelenin Hz. İbrahim’in atıldığı ateşi üflemesi” şeklindedir. Ümmü Şerîk’ten (bazı kaynaklarda Şüreyk) rivayetle Hz. Peygamber, “Kertenkelelerin öldürülmesini emretti ve dedi ki: Hz. İbrahim’in atıldığı ateşi üflüyordu” (Buhârî, 1993: Enbiyâ, 11; İbn Hacer, 2001: 6/455). Diğer bir rivayette Hz. Âişe “Hz. Peygamber şöyle dedi: “Hz. İbrahim ateşe atıldığı vakit yeryüzündeki bütün hayvanlar onu söndürmeye çalışmış yalnız kertenkele bunun dışında kalmıştır. Çünkü o, ateşe (tutuşması için) üflemiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber, onun öldürülmesini emretti” demiştir (İbn Mâce, 2001: Sayd, 12; Nesâî, 1417/1996: Menâsikü’l-hac, 85; İbn Hacer, 2001: 6/455). Buhârî’de nakledilen rivayet sahih kabul edilmiştir (Akyüz, 2013: 181). İbn Mâce’nin (ö. 273/887) eserinde tahrîc edilen rivayetin sıhhatine yönelik yapılan değerlendirmede mezkûr rivayetin zevâidden olduğu ve ricâlinin de sikalardan olduğu ifade edilmiştir (İbn Mâce, 2001: Sayd, 12 [Hadis no: 3231]). Nesâî’deki rivayetin sıhhati için de Muhammed Nâsiriddîn el-Albânî (ö. 1999) sahih lafzını kullanmıştır (Nesâî, 1417/1996: Menâsikü’l-hac, 85). Dolayısıyla ilgili hadislerin makbûl rivayetlerden olduğu anlaşılmalıdır. Ayrıca bazı kaynaklarda Beytûlmakdis’te meydana gelen yangında da kertenkelenin ateşi üflediği ifade edilmiştir (İbnü’l-Esîr, 1963: 5/181; Demirî, 2004: 4/476).

“Kertenkelenin ilk vuruşta öldürülmesi” rivayeti ise başta Müslim olmak üzere Ebû Dâvud (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), İbn Mâce ve başka kaynaklarda tahrîc edilmiştir. Söz konusu hadis, Abdullah b. Mes’ud (ö.32/652) ile Ebû Hureyre (ö.59/679) tarafından rivayet edilmiştir (Müslim, 2016: Selâm, 146-147; Ebû Davûd, 2009: Edeb, 175; Tirmizî, 1417/1996: Sayd, 14; İbn Mâce, 2001: Sayd, 12). “Kim kertenkeleyi ilk vuruşta öldürürse ona yüz sevap yazılır. İkinci darbede öldürürse daha az kazanır. Üçüncü vuruşta ise bundan da az sevap kazanır” (Müslim, 2016: Selâm, 146-147). Ayrıca başka rivayetlerde 70 ile sayı belirtilmeden şu kadar şu kadar ecir verilir şeklinde zikredilmiştir (Müslim, 2016: Selâm, 146; Ebû Davûd, 2009: Edeb, 175; Tirmizî, 1417/1996: Sayd, 14; İbn Mâce, 2001: Sayd, 12). Yapılan tetkiklerde Ebû Hureyre vasıtasıyla gelen rivayetlerin sıhhat bakımından sahih, sahih li-gayrihî ve hasen; Abdullah b. Mes’ud yoluyla gelen rivayetin ise zayıf seviyesinde olduğu ifade edilmiştir (Müslim, 2016: Selâm, 146-147; Ebû Davûd, 2009: Edeb, 175 (1 nolu dipnot); Tirmizî, 1417/1996: Sayd, 14; Akyüz, 2013: 199-203).

2.2. KERTENKELENİN ÖLDÜRÜLMESİ İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN ASIL MANASINA İLİŞKİN METİN ANALİZLERİ

Muteber hadis kaynaklarında Hz. Peygamber’e nispet edilen ve hayvanlara karşı merhametli olmayı tavsiye eden rivayetlerin (Müslim, 2016: Sayd ve’z-Zebâih, 58-60; Tirmizî, 1417/1996: Cihad, 30; İbn Mâce, 2001: Zebâih, 10) yanı sıra onun, insanlara zarar veren bazı hayvanların öldürülmesine onay verdiği dair rivayetler de yer almaktadır (Buhârî, 1993: Bedü’l-halk, 16; Müslim, 2016: Hac, 66-79; Nesâî, 1417/1996: Menâsikü’l-hac, 82-88). Sözelimi Hz. Peygamber tarafından fevâsik/muzır olarak vasıflandırılan akrep, çaylak, karga, fare ve saldıran/ısıran köpek gibi beş hayvanın harem veya hill bölgesinde, ihramlı veya ihramsız olarak öldürülebileceğine ruhsat verilmiştir (Buhârî, 1993: Bedü’l-halk, 16; Müslim, 2016: Hac, 71-79; Ebû Davûd, 2009: Menâsik, 39). Rivayetlerde mezkûr hayvanların yanı sıra başka hayvanlar da zikredilmiştir (Ebû Davûd, 2009:

Menâsik, 39; Erturhan, 2009: 102). Ancak bu rivayetler bazen bağlamından koparılıp farklı şekillerde yorumlanmışlardır. O rivayetlerden biri de “kertenkelenin ilk vuruşta öldürülmesi” ile ilgili hadistir (Müslim, 2016: Selâm, 143-147; İbn Mâce, 2001: 12; Ebû Davûd, 2009: Edeb, 175; Tirmizî, 1417/1996: Sayd, 14).

“Kim zehirli iri kertenkeleyi ilk vuruşta öldürürse ona yüz ecir/sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürene bundan daha az sevap verilir. Üçüncü vuruşta öldürene de daha az sevap verilir.” ve “Zehirli kertenkeleyi ilk vuruşta öldürene 70 ecir vardır.” veya “Zehirli iri keleri/kertenkeleyi ilk vuruşta kim öldürürse ona şu kadar iyilik sevabı vardır. Onu ikinci vuruşta kim öldürürse, birincisinden daha az olmak üzere ona da şu kadar iyilik sevabı vardır. Eğer bir kimse onu üçüncü vuruşta öldürürse ona da şu kadar iyilik sevabı vardır” (Müslim, 2016: Selâm, 146-147; İbn Mâce, 2001: Sayd, 12; Ebû Davûd, 2009: Edeb, 175; Tirmizî, 1417/1996: Sayd, 14; Nevevî, 1991: 14/340-41). Bu rivayetler eski zamandan beri toplum tarafından farklı anlaşılmış olup bunun neticesinde halk arasında kertenkelenin öldürülmesi gerektiği ve ilk seferde öldüren kişiye yüz şehit sevabının verileceği şeklinde yanlış inanışlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca bazı kesimler tarafından da sosyal medya üzerinden mezkûr rivayetlerin uydurma olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır (<https://www.facebook.com/watch/?v=1100918263270432>). Kertenkele rivayeti ile ilgili medyada bir din adamının uydurma olduğuna dair yorumu, özellikle din öğreticilerinin çalışıldığı bu araştırma açısından dikkat çekicidir. Medyanın son hız ilerlediği günümüz ‘enformasyon’ toplumunda (Sığın 2020: 8) bireylerin bilgi elde etmede neredeyse başvurduğu ilk kaynaklardan biri medyadır (Shadbolt & Hampson, 2019: 322-23; Gül, 2021: 302). Medya, bilgi anlamında artık dini alanda güçlü bir otoriteye dönüşmüştür (Basuğuy, 2023: 42). Bu durum göz önünde bulundurulursa rivayetin uydurma olduğunun bu kaynaktan bir din adamı göstergesiyle aktarımı, gösterilenin pratikteki yansımaları anlama (Basuğuy, 2023: 67-81) ve toplumun rivayeti nasıl anladığına dair bir yoruma ulaşma açısından önem arz etmektedir.

Öncelikle kertenkele ile ilgili rivayetlerin zahirine bakıldığında Hz. Peygamber’in kertenkeleye karşı menfi bir tavır sergilediği anlaşılabilir. Ancak böyle bir kaniya varmadan önce rivayetlerin büyük bir titizlikle incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla hadislerin anlaşılmasında hakikat-mübalağa ilişkisi, emrin ortaya çıktığı tarihî durumların belirlenmesi, fiillerin delâletleri, hadislerin ta’lil edilmesi, sosyal durumların göz önünde bulundurulması, hakikat-mecaz ilişkisi, ıstılahlaşma süreci, ayet ve hadislerin bütününden ortaya çıkarılabilecek genel İslâmî anlayış veya ilkeler, hadisin kesin ilmî verilerle çelişmemesi, Arap kültürünü bilmenin ehemmiyeti, Hz. Peygamber’in kastettiği şeyin mantıkla ters düşmeyecek tarzda anlaşılması, bütüncül yaklaşım (Köktaş, 2002: 78-99) ve lafzın doğru tercüme edilmesi gibi hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus ise Hz. Peygamber’in üstün ahlâkı ve tüm insanlığa göstermiş olduğu şefkatinin yanı sıra bilhassa hayvanlara karşı merhametidir.

Allah Teâlâ, bütün varlıkları bir amaç doğrultusunda yaratmıştır. Allah’ın yarattığı canlılar içerisinde hayvanların da ayrı bir yeri ve önemi vardır. Nahl süresinde “Eti yenen büyük ve küçükbaş hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için soğuktan koruyucu şeyler ve başka yararlar vardır, ayrıca onlardan beslenirsiniz...Kuşkusuz rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir. Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır.” (Nahl 16/5-8) ayetlerinden anlaşılacağı üzere bu hayvanlar Allah’ın kudretinin birer tecellisi olmakla birlikte insanlığın faydası için yaratılmışlardır (Kur’an-ı Kerim’de hayvanların yaratılması ve insanlığın yararına sunulması ile ilgili farklı ayetler de zikredilmektedir. Bkz. En’am 6/38; Nahl 16/66; Mü’min 40/79-80; Zuhuruf 43/12-13; Hac 22/28,36-37; Yasin 36/71-72). Hz. Peygamber’in de hayvanlara merhametli davranılmasını tavsiye ettiği rivayetler birçok kaynaktan yer almaktadır. Sözelimi Hz. Peygamber konuyla ilgili şöyle demiştir: “Siz yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de sizlere merhamet etsin” (Ebû Davûd, 2009: Edeb, 65; Tirmizî, 1417/1996: Birr, 16), “Kim haklı bir sebebe dayanmadan bir serçeyi, hatta ondan daha küçük bir canlıyı öldürürse o canlı kıyamet günü davasını Allah’a götürür” (Nesâî, 1996: “Dahâyâ”, 42, “Sayd ve’z-zebâih”, 34). Yine kaynaklarda hayvanlara yapılan iyilikler için sevap verileceğine veya günahların affına vesile olacağına dair rivayetler de mevcuttur. Bu hususta “Fahişe bir kadın, sıcak bir günde, bir kuyunun etrafında susuzluktan dilini çıkararak soluyan bir köpeği gördüğünde mestini çıkararak (onunla) köpeğe su verdi. Bu davranışından dolayı (Allah tarafından) affedildi/bağışlandı.” denilmiştir (Müslim, 2016: Selâm, 154-55). Bir başka rivayette Hz. Peygamber, “Bir adam yolda yürürken susadı ve susuzluğu arttı. Bir kuyuya rastlayınca kuyuya inerek (su için) ihtiyacını giderdi. Çıkanca susuzluktan soluyup toprağı yalayan bir köpek görünce kendi kendine şöyle dedi: ‘Bu köpek de benim gibi susamış olmalı, tekrar kuyuya inerek mestini su ile doldurup ağzıyla tutarak dışarı çıktı ve köpeğe su verdi. Allah bu davranıştan ötürü onun günahlarını affetti.’ Orada bulunan bazı sahâbiler: ‘Ya Resûlüllah! Hayvanlara yapılan iyilikler için bize mükâfat var mıdır?’ deyince, Hz. Peygamber: ‘Evet! Her yaş ciğer sahibi/yaşayan için bir mükâfat vardır.’” buyurdu (Buhârî, 1993: Edeb, 27; Müslim, 2016: Selâm, 153). Bununla birlikte rivayetlerde, dünyada birçok belanın definin de hayvanların varlığına bağlı olduğu dile getirilmiştir. Bu meyanda gelen rivayette “Beli bükülmüş yaşlılar, emzikli (beşikteki) çocuklar ve otlayan hayvanlar olmasaydı belalar üzerinize sel gibi dökülecekti” belirtilmiştir (Taberânî, 1995: 6/37, 7/134; Beyhakî, 2002: 3/481). Mezkûr rivayetlerle hayvanlara karşı merhamete dair önemli mesajlar veren Hz. Peygamber aynı zamanda hayvanlara yönelik yapılan acımasız uygulamaları da yasaklamıştır. O, hayvanları aç ve susuz bırakarak işkence etme, hayvanların suratlarını dağlama, hayvanları dikerek nişan alma ve benzeri acımasız davranışlardan Müslümanları nehy etmiş ve bunları yapanları da lanetlemiştir (Müslim, 2016: Tevbe, 25; Selâm, 148-52; Sayd,

58; Libâs ve’z-zine, 106; Ebû Davûd, 2009: Edâhî, 12; Sarıcık, 2014: 33). İlgili rivayetlerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, insanların hayvanlara karşı şefkat ve merhamet göstermelerinin önemini, ne kadar faziletli bir iş olduğunu ve aynı şekilde onlara eziyet verecek eylemlerden uzaklaşılması gerektiğini belirterek hayvan haklarının gözetilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

İslam’da esas olan hayvanların yaşatılması/korunması iken bazı nedenlerden dolayı hayvanların öldürülmesine de cevaz verilmiştir. İlgili ruhsat, hayvanların tabiatları gereği zarar verici olmaları, meşru müdafaa, kamu sağlığının tehdidi, ihtiyaç, ibadet, aşırı yaşlılık veya hayatlarından ümit kesilme hali gibi hususlarda geçerlidir (Erturhan, 2009: 101). Mezkûr nedenlerden ötürü öldürülmesine cevaz verilen hayvanlardan biri de kertenkeledir. Kertenkele hakkında nakledilen rivayetlerde genel olarak Hz. Peygamber’in bir kadına zehirli kertenkeleyi öldürme izni verdiği ve kertenkeleyi fuvaysık/fasıkçık olarak nitelendirdiği zikredilmiştir (Buhârî, 1993: Bedü’l-halk, 15; Müslim, 2016: Selâm, 143-144; İbn Mâce, 2001: Sayd, 12). Bu ise rivayete konu olan kertenkelenin yaşam alanlarına zarar verici bir hayvan oluşundan ötürü öldürülmesine ruhsat verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim kertenkelenin 4675 türünden sadece az bir kısmının zehirli olduğu ve Hicaz bölgesindeki kertenkelenin ise zehirli ve insanlara zarar veren bir tür olduğu tespit edilmiştir (Özdemir, 2019: 12). Normalde yılan zehri daha tehlikeli düşünülürken bazı kertenkele türleri, yılan zehrinden çok farklı olan, hızla kana yayılabilen, hayati fonksiyonları yürüten sinir sisteminin işlevini bozacak zehir taşımaktadır (H. 1882: 135). Ayrıca kertenkele, insanlarda bakteriyel enfeksiyonlara sebep olan “Salmonella” adında bakteri barındırmaktadır (Pasmans vd., 2005: 290). Bu tür zararları olması hasebiyle ruhsatın o günün imkânlarında ilaçlama vs. gibi olanakların bulunmamasından dolayı insan sağlığını ve hayatını korumaya yönelik olduğu düşünülebilir. Ayrıca daha önce dile getirildiği üzere mezkûr hayvanın temas ettiği tuzlarda meydana gelen madde sebebiyle tuzu kullanan kişilere alaca hastalığı bulaştığı ifade edilmişti (Akyüz, 2013: 175). Dolayısıyla hadiste vurgulanmak istenen de bu hayvanın zararlı yönüdür (Kârî, 2001: 8/51). Nitekim Ebû Osmân el-Câhız (ö. 255/869) da “Belki o günün şartlarında böyle söylemeyi icap ettiren bir hastalık veya bir neden meydana gelmiştir.” demiştir (Câhız, 1965: 1/304-5; Akyüz, 2013: 206). Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda söz konusu kertenkelenin muzır olduğu ve çevresine zarar vermesinden dolayı öldürülmesine izin verildiği anlaşılmaktadır. İslâm hukukunda “zararın izale edilmesi” esas olduğundan bu denli tehlike arz eden bir zararın da mutlaka izale edilmesi gerekir ki daha büyük sıkıntılar önlenmiş olsun (Bkz. Erturhan, 2009: 110). Dolayısıyla ilgili rivayetlerde Hz. Peygamber’in asıl vurgulamak istediği şey, zehirli kertenkelenin insanlara zarar verdiğinden dolayı öldürülmesine ruhsat verildiğidir.

Kertenkelenin öldürülmesine ruhsat veren bir başka rivayet de onun Hz. İbrahim’in atıldığı ateşi üflemesi ile ilgilidir (Buhârî, 1993: Enbiyâ, 11; İbn Mâce, 2001: Sayd, 12; Nesâî, 1417/1996: Menâsikü’l-hac, 85). Mezkûr rivayetler bir hakikatin ifadesi olabileceği gibi, kertenkelenin muzır hayvanlardan olduğunu dile getiren mecaz bir ifade de olabilir. Bu rivayet hususunda Ebu’l-A’lâ Mevdudî’nin (ö. 1979) yorumu kayda değerdir. Ona göre ilgili rivayette iki husus bulunmaktadır: İlki en sağlam hadislere konu olan “kertenkelenin zararlı olduğu”; (Buhârî, 1993: Bedü’l-halk, 15; Enbiyâ, 8) diğeri ise “Resûlullah, kertenkelenin öldürülmesini emretti” ifadesinin zikredilmesidir (Buhârî, 1993: Bedü’l-halk, 15). Bununla birlikte bir rivayetin sonunda Hz. Âişe’nin “Sa’d b. Ebî Vakkas, Hz. Peygamber’in onun öldürülmesini emrettiğini iddia etmiştir.” ifadesi yer almaktadır (Buhârî, 1993: Bedü’l-halk, 15; İbn Mâce, 2001: Sayd, 12). Yine Hz. Aişe’nin Buhârî’nin *Sahih*’indeki en sağlam rivayetinde, “Hz. Peygamber, kertenkele zararlıdır, dedi; lakin onun öldürülmesini emrettiğini hiç duymadım.” (Buhârî, 1993: Bedü’l-halk, 15) demiştir. Mevdudî, konuyla ilgili tüm rivayetleri bir arada verdikten sonra bu hususta kesin bir sonuca gitmekten ziyade ihtimaller üzerinde durmuştur. Ona göre ilgili rivayette iki şeyin birbirine karışma ihtimali bulunmaktadır. Birincisi; kertenkelenin Hz. İbrahim’in ateşine üflediği hadisesinin halka ait bir hikâye olup rivayetlere karışmasıdır. İkinci ihtimal ise; kertenkele, Hz. İbrahim’in ateşine üflese bile mezkûr rivayette bütün bir neslin öldürülmesi kastedilmemektedir. Hz. Peygamber, öldürmeye dair sözleriyle onun muzır olduğuna ve diğer zararlı hayvanlar gibi insanlara zararının dokunabileceğine dikkat çekmiştir (Mevdudî, 2019: 341-342). Bu hususta el-Câhız, mezkûr hayvanın Hz. İbrahim’in ateşini tutuşturmasına çalıştığını konu edinen rivayet için, “İnsanlar, atalarının Hz. İbrahim’in ateşine odun taşıdığı ve harlanması için üflediğinden dolayı kertenkeleyi katlediyorlar. Belli ki mezkûr hayvanın ataları bilgisizliklerinden dolayı Hz. İbrahim’e düşmanlık etmişler. Varsayalım ki ataları böyle bir hatayı yaptı, günümüzdeki kertenkelenin bu hususta suçu nedir? Veya birinin işlediği hatadan başka birini cezalandırmak bize nasıl caiz olur, diyerek ilgili rivayetin aklen muhal olduğunu” ifade etmiştir (Câhız, 1965: 1/304-5; Akyüz, 2013: 207). Talat Sakalı ise ilgili kısım için şöyle demektedir: “Bu rivayet incelendiğinde halk kültürünün zaman içinde birçok kişiyi etkilemiş olduğu anlaşılabilir. Bazı muhaddisler bile halkın gelenek, inanç ve değer yargılarının tesirinde kalarak hem dinî hem de akli açmazlara düşebilmişlerdir. Zira öncelikle bir hayvanın şuurlu bir hareketinden bahseden bu rivayet, sadece bu yönüyle değil, bir hayvanı veya sürüngeni mükellef tutup, cezalandırma yoluna da giderek, Hristiyanlıktaki, ‘asli suç’ düşüncesinin değişik bir tezahürü olarak, kelerin atalarının yaptığı var sayılan bir suç (!) nesiller boyu devam ettirmekte; hatta bunu ödeyecek bir kurban yakalandığında öldürülmesini emretmektedir.” Ayrıca o cüssedeki binlerce kelerin dahi bir anda bir ateşe üflemesi neyi değiştirebilecektir? Kaldı ki Hz. İbrahim’i yakacak kadar ateş bunların üflemesiyle nasıl alevlenecektir? Hatta onlar bu ateşin yanına nasıl yaklaşabilecektir? Bu ve benzeri sorular böyle bir rivayetin açmazlarıdır. Kanaatimizce kelere karşı bu düşmanlığın temelini, ya

efsanelerde veya masallarda veyahut şahsi kin veya ilkel kültürlerdeki totem anlayışlarında aramak gerekir.” (Sakallı, 2002:288-89). Yine Sakallı, “kertenkelenin ateşe üflemesi” kısmının ravilerden birinin yaygın inanca dayanan ziyadesi/idracı olabileceğini (Sakallı, 2002:289-290) ve bu hikâyenin İslamî literatüre Ka’b el-Ahbar’dan (ö. 32/652-53) nakledilerek girdiğini dile getirmiştir (Sakallı, 2002:296). Dolayısıyla her üç düşünürün de dile getirdiği üzere ilgili rivayetten yola çıkarak kertenkele neslinin cezalandırmayı Hz. İbrahim’in atıldığı ateşi üfleme hadisesine dayandırmanın isabetli bir yaklaşım olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ise rivayette kertenkelenin zararlı olduğu ifade edilerek cinsinin habisliğine işaret kabilinden mesel olarak anlatılan bir hikâye olabileceği (Akyüz, 2013: 207) düşüncesini desteklemektedir. Nitekim Ali el-Kârî’nin de “rivayetin bu yönünün söz konusu kertenkelenin habis ve muzır oluşuna yönelik olduğuna” dair tespitlere yer vermesi (Ali Kârî, 2001: 8/51), ilgili rivayette zikredilen kısmın kertenkelenin zararlı/zehirli olduğuna dikkat çekmek içindir, denilebilir.

“Kertenkeleyi ilk vuruşta öldürene” sevap verileceğini içeren rivayetlere yönelik ise âlimler birçok görüş serdetmişlerdir. Bazı âlimler, söz konusu rivayetin hızlı/seri bir şekilde hareket eden kertenkeleyi elden kaçırmamaya teşvik etmek maksadıyla dile getirildiğini ifade etmişlerdir. Onlara göre, zarar/eziyet verici bu hayvanı yok etmekle insanlara yararlı bir iş yapıldığından öldürme işini gerçekleştirenin çok sevap kazanacağı dile getirilmiştir. Diğer bazıları “Kertenkeleyi ikinci vuruşta öldüren kişi ilk darbeye vuran/öldüren kişiden daha çok zorlanmış, üçüncü atışta öldüren ise en çok yorulan kişi olmuştur. Meşakkat/zahmet artıkça, sevap azalmıştır. Ancak Allah’ın bu konuda kullarından istediği meşakkat ve zorluk olmayıp ihlaslı olmalarıdır. Dolayısıyla kertenkeleyi ilk vuruşta öldüren kişinin öldürme fiilinde samimi olması hasebiyle daha fazla sevap kazanacağı belirtilmiştir. Bu hususta İzzuddin b. Abdusselâm (ö.660/1262), kertenkeleyi ilk vuruşta/darbeye öldürmenin ikinci atışta öldürmekten daha faziletli olmasını “*Şüphesiz Allah her şeyde ihsânı ve güzelliği yazmıştır/farz kılmıştır*” ve “*O halde siz öldürdüğünüz vakit bile öldürme işini güzel yapın*” rivayetinin kapsamına dâhil olabileceği gibi, “*Öyleyse siz hayır işlerinde yarışın*” Bakara 148. ayetinin kapsamına da girebilir.” demiştir (Azîmâbâdî, t.y: 2232-33; Akyüz, 2013: 209-10). Bu konuda en-Nevevî (ö.676/1277) ilgili rivayeti şerh ederken kertenkeleyi ilk darbeye öldürene yüz veya yetmiş sevap verileceği hususunda herhangi bir ızdırabın/çelişkinin bulunmadığını ifade etmiştir. (Nevevî, 1991:14/340).

Kanaatimizce İzzuddin b. Abdusselâm’ın ileri sürdüğü birinci görüşün dışındaki açıklamalar rivayetin zahirine göre yapılmış olup “kertenkele öldürülmesinin” Hz. Peygamber’in bir emri olarak anlaşılmasına sebebiyet vermektedir, denilebilir. Nitekim bu hususta rivayet bağlamından koparılmış ve emir olarak telakki edilmiştir (Sakallı, 2002:291; Akyüz, 2013: 206). Söz konusu rivayete yönelik yapılan izahlar içerisinde İzzuddin b. Abdusselâm’ın dışındaki âlimlerin görüşü günümüzde kertenkele öldürülmesinin halk arasında normal karşılanmasının bir sebebi olabilir.

Konuyla ilgili rivayetler göz önünde bulundurulduğunda Hz. Peygamber, kendisine rahatsızlık veren bir kertenkeleyi öldürüp öldüremeyeceği konusunda masumane bir şekilde ruhsat isteyen Ümmü Şerîk’e izin vermiştir. Şüphesiz Hz. Peygamber’in bu izni, her durumda geçerli olmaktan ziyade belirli şartlarda ve mekânlarda geçerli olup sürekli öldürmeye dair bir izin olmadığı aşîkârdır. İlgili rivayette Hz. Peygamber, öldürmeye dair sözleriyle zehirli kertenkelenin zararlı olduğuna ve diğer zararlı hayvanlar gibi insanlara zarar verebileceğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Dolayısıyla ortada insanlara yönelik bir zarar yokken adı geçen hayvanın öldürülmesi anlaşılmalıdır. Muhtemelen Hz. Peygamber’in kastettiği, başka bir çözüm yolu bulunmadığı takdirde zehirli kertenkelenin öldürülebileceğidir. Bu istisnai durumlar dışında aslanan ekolojik dengenin korunması adına insana zararı dokunmayan canlıların yaşamına son verilmemesidir (Akyüz, 2013: 206; Ayrıca Bkz. Câhîz, 1965: 1/304-5). Nitekim İslam hukukunda insanlara zararı dokunmayan veya faydası olan hayvanların sebepsiz yere öldürülmeleri haram kılınmıştır. Bu hususta âlimler, öldürülmesine izin verilen hayvanlar arasında ayrıma gitmiş ve zehirli olmayanların öldürülmesine cevaz vermemişlerdir (Erturhan, 2009: 101). Dolayısıyla bir hayvanın öldürülmesine cevaz verilebilmesi için daha önce dile getirildiği üzere haklı bazı gerekçeler olmalıdır. Şayet illetlerden biri mevcutsa o zaman öldürülme ruhsatı geçerli olur.

Öte yandan muzır/zarar verici oluşlarından ötürü “fevâsik” kategorisinde yer alan bazı hayvanlar, doğaları itibariyle insanların ikame ettikleri mekânlarda veya yaşam alanlarının yakınlarında yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu hayvanlardan kaçınmak mümkün olmadığından onların zararlarını izale etmek için öldürülmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Ancak buradaki öldürme izni, o cinsin tamamına yönelik olmayıp kişinin kendisine veya yaşam alanına tehlike arz eden hayvanlar içindir. Yani bu ruhsat kişilerin yaşadığı mekânı ihlal eden muzır hayvanlarla sınırlı olup bu kapsama giren dünyadaki aynı cins hayvanların öldürüleceği anlamına gelmemektedir (Erturhan, 2009: 102-7). Kertenkelenin öldürülmesinde de bu durum geçerlidir. Bu hususta Hz. Âişe vasıtasıyla gelen bir rivayet, konunun açığa kavuşması için önemlidir. Söz konusu rivayette Hz. Âişe’nin odasında kertenkele öldürmek için bir mızrak/asa bulundurduğu ifade edilmektedir (İbn Mâce, 2001: Sayd, 12; Nesâî, 1417/1996: Menâsikü’l-hac, 85). Kanaatimizce Hz. Âişe’nin odasında kertenkeleyi öldürmek için bir mızrak/değnek bulundurması, o dönemdeki evlerin tam korunaklı olmayıp zararlı hayvanların saldırısına açık bir durumda olmasından kaynaklanmış olabilir. Bundan dolayı Hz. Âişe, yaşam alanını ihlal eden kertenkeleye karşı mızrak/değnek kullanma yoluna gitmiştir. Öte yandan hiçbir kaynaktan sahâbenin yaşam alanlarının dışına çıkıp kertenkeleyi

öldürdüğüne dair rivayet kaydedilmemektedir. Bu ise kertenkelenin yaşam alanlarında insanlara zarar vermeleri halinde öldürülebileceğine hamledilebilir.

Kertenkelenin ilk vuruşta öldürülmesinin daha sevaplı olduğuna gelince, İslâm, hayvanlar hakkında uyulması gerekli birtakım kurallar belirlemiş ve bunlara uyulmasını emretmiştir. Bu kurallara binaen hayvanlar korunma altına alınmış ve meşru bir gerekçe gösterilmeden onların öldürülmesi yasaklanmıştır. Şayet bir hayvanın öldürülmesi/kesilmesi zorunlu olursa, kesim/öldürülme işlemi korkutmadan ve fazla acı hissettirmeden gerçekleştirilmelidir (Müslim, 2016: Sayd, 57; İbn Mâce, 2001: 1, 3; Ebû Davûd, 2009: Edâhî, 12; Erturhan, 2009: 99). Nitekim İslâm fikhında hayvana eziyet etmeden, acı çektirmeden kanını akıtmak kesimde esas kabul edilmiştir. Bu doğrultuda fakihler, keskin bir bıçakla ve hayvana mümkün olduğunca az acı verecek yöntemi tavsiye etmişlerdir. Eziyet verici kör bir aletle kesim yapmak ise Hz. Peygamber tarafından kerih görülmüştür (Müslim, 2016: Sayd, 57; İbn Mâce, 2001: Zebâih, 3; Koşum, 2017: 445). Söz konusu hadisin “...ilk vuruşta öldürüne yüz, yetmiş veya şu kadar iyilik yazılır.” kısmı bu bağlamda ele alınabilir. Bu nedenle zehirli veya zarar verici bir hayvanın öldürülmesi gerektiğinde hayvana acı çektirmeden, eziyet vermeden bu fiili yapmak gerekir. Peygamber’in ilk vuruşta öldürmekten maksadı da hayvanın eziyet çekmeden ölmesini sağlamaya yönelik olduğu söylenebilir. Zira hayvan yaralı olarak kaçarsa eziyet çekebilir (Akyüz, 2013: 206). Dolayısıyla herhangi bir hayvanın hayatına bir şekilde son verilecekse, merhamet ve şefkatten taviz verilmemeli, kesinlikle hayvana eziyet verecek her türlü acımasız muamelelerden sakınılmalıdır (Erturhan, 2009: 118).

3. KERTENKELE RİVAYETİYLE İLGİLİ YAPILAN GÖRÜŞMELER

3.1. Araştırma Yöntemi

Bu bölümde bahse konu olan “kertenkelenin ilk vuruşta öldürülmesi” rivayeti ile ilgili din öğreticilerinin bu rivayeti nasıl anladıkları ve insanlara nasıl aktardıkları ele alınacaktır. Çalışma grubumuzu yükseköğrenim görmüş (ön lisans, lisans ve lisansüstü) 21 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılar din görevlisi veya okullarda din eğitimi veren bireyler olup nitel yöntem benimsenerek kendileri ile yüz yüze mülakatlar yapılmıştır. Araştırmanın başlangıcında soruları daha iyi belirlemek adına pilot çalışma olarak İslami İlimler Fakültesi öğrencileri ve farklı kesimlerden kişilerle rivayetin nasıl anlaşıldığı hususunda görüşülmüş, fakat çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu kapsamda çalışmaya 5 kadın, 16 erkek olmak üzere toplam 21 din öğreticisi ile yapılan birebir görüşmeler eklenmiş olup veriler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma için görüşme gerçekleştirilen katılımcıların 8’i ön lisans, 9’ü lisans, 4’ü lisansüstü (mezun/devam eden) eğitim görmüş din öğreticileridir.

Katılımcılara görüşme yapılmadan önce hadisi anlama sorununa dair görüşüleceği belirtilmiş ancak bahse konu olan rivayetler hususunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Buradaki maksat katılımcının söz konusu rivayete yönelik hazırlıklı gelmesinin önüne geçip onu günlük hayattaki zihinle yakalayabilmektir

3.2. “Kertenkelenin Öldürülmesi” ile İlgili Rivayet Bilgisi

Kertenkelenin öldürülmesini konu edinen rivayetler ile mezkûr rivayetlerin sıhhatlerine yukarıda değinilmişti. Söz konusu rivayetler ve sıhhatlerinden din öğreticilerinin haberdar olup olmadıklarına dair sorular sorulmuştur. Bu anlamda ilk sorulardan biri “Kertenkele öldürmenin sevap olduğu ile ilgili rivayeti biliyor musunuz ve ne zaman öğrendiniz?” olmuştur. Katılımcılardan sadece dört kişi (K6, K13, K16, K21) rivayeti duymadıklarını, geri kalanların ise daha önce söz konusu rivayeti kitap, dergi, sohbet ortamı, sosyal medya ve eğitim-öğretim dönemlerinde duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu rakam katılımcıların genelinin rivayetten haberdar olduğunu göstermektedir.

“Rivayetin sıhhati ile ilgili bilginiz var mıdır?” şeklinde ikinci bir soru sorulmuştur. Katılımcıların bir kısmı “bilmiyorum” şeklinde cevap vermiş geri kalanlar ise farklı şekillerde görüş beyan etmişlerdir:

K3: “Rivayetin sıhhat derecesi hakkında bilgim yok. Kertenkelenin öldürülüşünün yüz şehit sevabına denk geldiği rivayeti bana mantıksız geldi. Peygamber’in böyle bir şey söyleyeceğine inanmıyorum (uydurmadır).”

K4: “Böyle şeyler duyduk, hurafe diye inanıyorduk. Ancak, daha sonra araştırdım ve rivayetin sahih olduğunu gördüm.”

K6: “Bu rivayet, Peygamber’den gelen hadislerin tarzına, öğretisine benzemiyor. Dolayısıyla rivayet sahih değildir (uydurmadır).”

K10: “Rivayet Müslim’in *Sahih*’inde geçiyor. Önceden bilmiyordum, çünkü araştırmıyordum.”

K11: “Ben hiçbir zaman bu rivayeti doğru bir hadis olarak görmedim. Çünkü tamamen İslam’ın temel ilkelerine aykırı gördüm. Geçmişte bir kertenkele yanlış yapsa bile onun soyundan gelenler yapmazlar. Temel ilkelere aykırı olduğunu düşünerek bu hadisin sıhhat derecesine bakmaya ihtiyaç duymadım (uydurmadır).”

K13: “Mesela toplumda bana bu sorulsa önce bir araştırırım derim. Cevabı vermek için bilmek lazım.”

K15: “Bu rivayeti du‘afadan biliyorum, hasen de olabilir.”

K17: “Rivayetin sıhhatini kesin olarak hatırlamıyorum ama uydurma olduğunu düşünüyorum.”

Katılımcılara bahse konu olan rivayetin sıhhatine yönelik sorulan soruya K1, K2, K5, K12, K13, K18, K20, K21 “bilmiyorum” şeklinde cevap vermişlerdir. Aynı zamanda “bilmiyorum” şeklinde cevap veren K20, diğer sorulara verdiği cevaplarda “Ben o hadisi görmüştüm ama o rivayetin sahih olduğu hususunda mutmain değilim.” şeklinde görüş beyan etmiştir. Bu rakam katılımcıların 1/3’üne denk gelmektedir. Geri kalan katılımcılar ise rivayetin sıhhati hususunda farklı görüşler bildirmişlerdir. Katılımcılardan K8 ile K15 rivayetin sıhhati hakkında olumlu düşünerek sahih, hasen veya zayıf demişlerdir. Katılımcılardan K4 ile K10 olumsuz düşüncedyken yaptıkları araştırma neticesinde rivayetin sıhhati hakkında bilgi sahibi olduklarını ifade etmişlerdir. K13, rivayetler araştırılmadan fikir beyan edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Katılımcıların yarıya yakını da (9 kişi) rivayeti ya araştırmadıklarını veya bilgi sahibi olmadan mantıklarına uymadığı gerekçesiyle rivayetin uydurma olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak sorunlu olarak görülen bir rivayeti herhangi bir bilimsel incelemeye tabii tutmadan reddetmenin doğru bir yaklaşım olmadığını ve bunun akademik teamüle de aykırı (Sakallı, 2002: 297) olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca katılımcılardan yarısına yakınının rivayetin sıhhati hakkında bilgi sahibi olmadan aceleyle karar vermeleri onların makbül bir rivayeti merdûd olarak değerlendirmelerine yol açmıştır. Oysaki K4 ve K10 ile yapılan görüşmede görüldüğü üzere her iki katılımcının rivayete olan bakışlarının olumsuz olduğu, yaptıkları araştırma neticesinde fikirlerinin değiştiğini dile getirmişlerdir. Öte yandan *Küttüb-i Sitte* eserlerinde tahrir edilen rivayetin sıhhati hususunda katılımcılardan bir kısmının “uydurma” şeklinde cevap vermeleri oldukça düşündürücüdür. Hâlbuki sıhhat durumu tespit edilmemiş rivayetleri toptan kabul etmek veya reddetmek, bilimsel araştırma ve ilkelere aykırıdır. (Sakallı, 2002: 296).

Katılımcılardan bazıları bahse konu olan rivayet hususunda bilgi sahibi olmadan görüş belirtmişlerdir. Bilindiği üzere ulema geleneğinde, sorulan soru hakkında malumat yoksa konuya dair bilgi sahibi olunmadığı kabul edilir ve konu araştırıldıktan sonra soru cevaplandırılırdı. Bu sebeple söz konusu kişilerin rivayet hakkında bilgileri olmadan cevap vermeleri makul görülecek bir durum değildir. Söz konusu öğrencilerin böyle davranmaları toplum nazarlarında itibarlarının kaybolacağı endişesinden kaynaklanmış olabilir. Oysaki İbn Vehb (ö. ?): “İstesem defterlerimi İmâm Malik’in (ö. 179/795) ‘bilmiyorum’ sözleriyle doldurabilirdim.” (Zehebi, 1982: 8/108) şeklindeki tespiti bu endişenin doğru olmadığını ve topluma da zarar verebileceğini göstermektedir. Nitekim İmâm Malik’in böyle cevap vermesine rağmen kaynaklarda onun bu hususta itibar kaybına uğradığına veya eleştirildiğine dair herhangi bir bilgi zikredilmemektedir.

3.3. Kertenkele Rivayetine Yönelik Din Öğreticilerinin Görüşleri

Katılımcılara, “Bu rivayetin sebebi ne olabilir sizce?” şeklinde sorulan soruya katılımcılar zarardan ötürü, zehirli oldukları (9 kişi), hikmeti vardır veya o günün şartlarından kaynaklandığı (2 kişi), İsrâiliyat olduğu, İbrahim (as) düşmanlığından kaynaklandığı (2 kişi), bilgisinin olmadığı (2 kişi), böyle bir rivayet olmadığı ya da mantıklı gelmediği için değerlendirmeye gerek duymadığı, rivayetleri değersizleştirmek için uydurulduğu (4 kişi) ve farklı (2 kişi) şekillerde cevap vermişlerdir.

K4: “Bildiğim kadarıyla o dönemde (Medine’de) zehirli kertenkeleler varmış. İnsanlara zarar verdiklerinden dolayı Hz. Peygamber kertenkelenin öldürülmesine izin vermiştir. Dolayısıyla rivayetteki maksat kertenkelenin insanlara zarar vermesini izale etmek içindir. Ayrıca Medine’deki kertenkeleler zehirli olduklarından çevremizdeki kertenkeleler ile aynı özelliği taşımamaktadırlar.”

K5: “Amerika’da bilim insanları, kertenkelenin eğlenmek amacıyla közü üfleyip alevlendirmeye çalıştığı ve yangının şiddetini artmasına sebep olduğunu tespit etmişlerdir.”

K13: “Peygamber’imizin beşerî yönü var. Belki arkadaşları arasında şakalaşp hadi şunu indirelim/öldürelim demiş olabilir.”

K14: “Resulullah (as.) abes şey söylemez. Söylemişse mutlaka insanın aleyhine bir durum olduğu içindir. Bu duruma sebebiyet verdiği için bu hayvanın meskûn mahalden uzak tutulması veya bunun meskûn mahalde görüldüğü anda imha edilmesi söylenilmiştir. Tıpkı yılan, domuz, karga ve fare gibi füseykadan sayıldığı için...”

K15: “Kertenkelenin zararlı bir hayvan olması yani ondan kaynaklıysa, şimdiye dek kertenkelenin birine zarar verdiği şahit olmadım ve hiç duymadım. Ancak yılanın milyonda bir de olsa zararı var.”

K19: “Yani hadisi biraz daha değersizleştirmek, hakarete uğratmak içindir. Ondan sonra Müslümanlar arasında bir faciaya yol açmak kadar ileriye gidiyor. Sonuçta yanlış bir rivayettir.”

K20: “Hill ve haram bölgesinde beş hayvanı öldürün. Onlardan biri de kertenkeledir” şeklinde bu hadisi görmüştüm. Başka yerde de illet olarak da “*vennefeka nare İbrahim/İbrahim (as) ’ın ateşini üfürmüş*” diye. Yani bir nevi Nemrut’a destek (onun safında) olup İbrahim karşıtlığını yapmasıdır.”

Konuya yönelik “Bu rivayetin sebebi ne olabilir?” şeklinde sorulan soruya katılımcıların yarısına yakını rivayetteki illetin mezkûr hayvanın çevresine zarar vermesinden kaynaklanabileceğini, hikmetinin olabileceğini veya günün

şartları olarak ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu görüş daha önce ifade edildiği üzere kastedilen manayla aynı doğrultudadır. Katılımcılardan K18 ile K20 ise kertenkelenin öldürülmesini İbrahim (as) düşmanlığına dayandırmışlardır. Nitekim pilot çalışma olarak farklı kesimlerden kişilerle rivayetin sebebi hususunda sorulan sorularda özellikle bölge insanının zihin dünyasında kertenkelenin öldürülmesinin İbrahim (as) düşmanlığına dayandırıldığını belirtmeliyiz. K13, Peygamber’imizin kertenkeleyi öldürmesini tavsiye etmesini arkadaşları arasında hayvanı dikip nişan alma olduğunu belirtmiştir. Ancak yukarıda ifade edildiği üzere Hz. Peygamber, hayvanları dikerek nişan almayı Müslümanlara yasaklamış ve bunu yapanları lanetlemiştir (Müslim, 2016: Tevbe, 25; Selâm, 148-52; Sayd, 58; Libâs ve’z-Zine, 106; Ebû Davûd, 2009: Edâhî, 12). Bu ise mezkûr katılımcının Hz. Peygamber’in hayvanlara bakışı hususunda bilgi sahibi olmadığını ya da eksik bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Katılımcılardan K15, kertenkelenin birine zarar verdiğiine şahit olmadım veya duymadım şeklinde cevap vermesi, muhtemelen halk arasında kertenkelenin zararsız bir hayvan olduğu bilgisinin yaygın olmasındandır. Daha önce ifade edildiği üzere kertenkele türünün çok azı zehirli olup özellikle ülkemizde neslini devam ettiren kertenkele türü zehirsiz olanlarındandır. Geri kalan katılımcılar ise bilgim yok, uydurma veya farklı şekillerde cevap vermişlerdir.

“Rivayet neyi ifade ediyor? Nasıl bir çıkarım yapılabilir? (Nasıl bir sonuç çıkarılabilir)” şeklinde sorulan soruya katılımcıların bir kısmı eziyet çekmemesi (6 kişi), teşvik amaçlı (4 kişi), zehrin etrafa sıçratılmaması (1 kişi), bilgim yok (6 kişi), mantığıma uymuyor, şüpheli rivayet, uydurma (4 kişi) şeklinde cevaplamışlardır.

K5: “Hüsn-ü zanla yaklaşmak gerekirse bir hayvanı eziyetle öldürmek günahdır. Kurban kesilirken bıçaklarımızı bileyin emrediliyor. Yani (kertenkeleyi) öldürürken bir çırpıda öldürün de hayvan eziyet çekmesin olabilir.”

K9: “Bence bir vuruşta öldürmek zehirden dolayı olabilir. Yani bir vuruşta öldürün ki hayvanın zehri (etrafa) sıçramasın.”

K10: “Hayvana fazla zarar verilmemesi içindir. Belki hayvan yaralı olarak kaçır ve daha sonra eziyet çeker diye. Yani hayvan yaralı kaçmasın ve eziyet çekmesin diye düşünüyorum.”

K16: “Mesela domuz dinimizde haram kabul ediliyor ama Cenab-ı Hak’ın ve Hz. Peygamber’in onu öldürün veya öldürmeyin ile ilgili herhangi bir beyanları yok. Köpek de bazı mezheplerde haram kabul edilir. Dolayısıyla böyle baktığımız zaman onlar için böyle denilmediği halde kertenkele için neden denildiğini ben açıkçası mantığımla anlayamadım. Uydurma gibi geliyor bana.”

K17: “Bunu uyduran kişi, kertenkeleden zarar görmüş ve bundan dolayı bu şekilde uydurmuş olabilir.”

Konuya yönelik “Bu rivayetin sebebi ne olabilir?” şeklinde sorulan soruya katılımcılardan bazıları (6 kişi) rivayetteki maksadın hayvanın eziyet çekmesini önlemeye yönelik olduğunu ifade etmişlerdir. Bu düşünce yukarıda ifade edildiği üzere rivayetle ilgili kabul gören düşünceyle örtüşmektedir. Öte yandan katılımcıların yarısı bilgilerinin olmadığı, mantıklarına uymadığı, şüpheli geldiği veya uydurma bir rivayet olduğu şeklinde cevap vermişlerdir. Bir kısmı ise teşvik amaçlı veya zehrin etrafa sıçratılmaması olarak değerlendirmişlerdir. Bu veriler katılımcıların çoğunun mezkûr rivayetten kastedilen muradı anlamadıklarını göstermektedir. Bu ise Muhammed Gazzâlî’nin (ö. 1996) “Müslümanların tarih boyunca hadis ve sünneti yanlış anlamadan çektiklerini uydurma rivayetlerden çekmemiştir.” (Muhammed Gazzâlî, 1965: 38; Görmez, 2011: 25) tezinin din öğreticileri arasında ne kadar yaygın olduğunu akla getirmektedir.

Hadislerin hükmünde nihai bir karara varmak için sadece aklın hakemliğinde faydalanılması görüşü, üzerinde durulması/düşünülmesi icap eden bir husustur. Nitekim kişilerin sahip oldukları akıllar farklı olduğundan ihtilaflar olabiliyor. Dolayısıyla hadislerin sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması için bazı ilkelere bağlı kalınarak bir dizi işleme tabi tutulması gerekmektedir. Bu işlemler yapılmadan rivayetlere yönelik ileri sürülen görüşler nakıs olacak ve yanlış hükümler doğuracaktır (Özdemir, 2019: 1, 6). Uydurma hadisleri kabul etmek ve bu hadisleri Hz. Peygamber’e nispet etmek ne kadar yanlış ve tehlikeli bir durumsa herhangi bir bilgiye ve kaynağa dayanmadan hadisleri yanlış yorumlamak ve reddetmek de o kadar yanlış ve tehlikeli bir durumdur (Karadâvî, 2021: 141). Dolayısıyla rivayette kastedilen mana anlaşılmadan rivayetin sahih olamayacağı ifadesi ilmî gerçeklikten uzaktır. Böyle bir duruma düşmemek için İmâm Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) dile getirdiği üzere nakli ve aklı birlikte eşit iki asıl olarak kabul etmek gerekir. Gazzâlî; ikisinin arasını cem ve te’lif ederek yorum yapanların hem aklı hem de nakli birlikte değerlendirip birini diğerine üstün tutmayan ideal bir metoda sahip olduklarını belirtmektedir (Gazzâlî, 1993: 19-20).

3.4. “Kertenkele” ile İlgili Rivayetlerin Din Öğreticileri Tarafından Kullanılması

Katılımcılara bahse konu olan rivayeti sohbet, vaaz veya derslerde kullanıp kullanmadıklarını veyahut ilgili rivayet hususunda kendilerine herhangi bir sorunun sorulup sorulmadığı şeklinde iki soru sorulmuştur.

Birincisi, “İlgili rivayeti daha önce vaazlarınızda/sohbetlerinizde kullandınız mı?” şeklinde sorulan soruya katılımcılar genellikle hayır (15 kişi) cevabını verirken; bazıları ise (6 kişi) birkaç defa vaaz veya sohbetlerde kullandığını ifade etmişlerdir.

K11: “Vaazımda değil de görev yaptığım köyde bireysel sohbetlerde rivayete değindiğimi hatırlıyorum. Böyle bir şeyin İslam’ın temel ilkelerine aykırı olabileceğini belirtmişim”.

Görüldüğü üzere katılımcılardan bir kısmı (6 kişi) ilgili rivayetleri kullandıklarını, geri kalanların ise kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Muhtemelen kırsalda görev yapanların, böyle sorularla karşılaştıkları için böyle bir konuya değindikleri söylenilebilir.

“Bununla ilgili toplumdaki soru geldi mi?” şeklinde soruyu ise katılımcılar genellikle “hayır” (13 kişi), bir kısmı ise “evet geldi” (8 kişi) şeklinde cevaplamışlardır.

K3: “Soru geldi Hocam. Hadisin bu şekilde rivayet edilmişinin sahih olduğunu düşünmüyorum diye cevap verdim.”

K17: “Bana değil de sınıftayken hocamıza soruldu. Hocamız şöyle bir cevap vermişti: Arkadaşlar böyle şeylere takılmak yerine daha mühim meselelerle uğraşmamız gerekiyor.”

K19: “Bir defa birisi sormuştu. Ona, böyle bir şeyin olmadığını ve asla kabul etmemesini söylemişim.”

Genellikle sorular, uydurma veya aklen muhal şeyler şeklinde cevaplandırılmıştır. Katılımcılardan K17’nin hocalarının böyle şeylerle ilgilenmemeleri şeklindeki cevabı, görüşmeler esnasında sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Bahse konu olan rivayeti bildirdiğimizde katılımcılardan bazıları bu araştırmanın gereksiz olduğunu, imanla alakalı araştırmaların yapılması gerektiği şeklinde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca ilmî mercii kabul edilen din öğreticilerinin kendilerine sorulan soruya ilgili rivayetin uydurma olduğu şeklinde cevaplamaları, toplumda hadis inkârcılığının giderek yaygınlaşmasının bir sebebi olabilir. Din öğreticisinden ilgili rivayetin uydurma olduğu cevabını alan birey, rivayet hakkında elde ettiği bilgiyi sosyal çevresiyle paylaşarak yayılmasına yol açabilir.

SONUÇ

Bir düzen içerisinde yaratılmış olan kâinattaki ekolojik dengenin korunması için canlılar büyük bir öneme sahiptir. İslam dini bu ekosistemin korunması adına insanlara sorumluluk yükleyerek canlılara karşı merhametli/şefkatli olmayı tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber’in hayatına baktığımızda onun hayvanlara karşı son derece şefkatli olduğunu ve onlara merhametle yaklaştığını görmekteyiz. Ancak ona nispet edilen bazı rivayetler farklı anlaşılmıştır. Kertenkele hadisi de bu rivayetlerden biri olup akla ve mantığa uymadığı gerekçesiyle bazı kesimlerce reddedilmiştir.

Bahse konu olan hadisler, muteber kaynaklarda yer alıp sıhhat bakımından makbûl rivayetlerdendir. İlgili rivayetler bazıları tarafından bağlamından koparılarak kastedilen mana dışında yorumlanmıştır. Ancak Hz. Peygamber’in Müslümanları kertenkele öldürmeye teşvik edecek bir söylemde bulunması hem onun kişiliğine hem de nasllara aykırı olacağından hadisin anlatmak istediği mananın doğru anlaşılması son derece açıktır. İlgili rivayetlerde Hz. Peygamber’in asıl vurgulamak istediği şey, zehirli kertenkelenin insanlara yaşam alanlarında zarar verdiğinde öldürülebileceğidir. Kertenkelenin öldürülmesiyle ilgili olarak yüz veya farklı sayıda sevap kazanılacağına dair ifadeler ise öldürme işleminin eziyet verici olmamasını sağlamak amacıyla söylenmiştir.

Araştırmada katılımcıların büyük çoğunluğunun bahse konu olan rivayetten haberdar oldukları müşahede edilmiştir. Rivayetin sıhhati hakkında sorulan soruya katılımcılardan yarısına yakını herhangi bir araştırma yapmadan rivayet için olumsuz hüküm bildirmişlerdir. Bu durum sosyo-kültürel arka planda, bireylerin vakıf olunmayan konuda dahi araştırmadan hükme varma gibi bir eğilimde olduklarını göstermektedir. Her ne kadar dinî bilgi determinist çizgide yol alsın da katılımcıların bu eğilimi dinî bilginin rölativizme konu edildiği şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan rivayetin sıhhatine ilişkin yorumlar üzerinde, dijital medyada bazı din adamlarının rivayet hakkındaki görüşlerinin etkisi söz konusu olabilir. Toplumsal açıdan gün geçtikçe daha çok önemsenir hale gelen ve insanların artık çok büyük bir değer attikleri medyada söz konusu rivayetin uydurma olduğunu ima eden birden çok öge bulunmaktadır. Medyanın bilgiye ulaşmada sacayağı olduğu varsayımı göz önünde bulundurulursa söz konusu medya öğelerinin din öğreticilerinin uydurma olduğuna dair yönelimlerinde etki payı olduğunu söylemek mümkün olur. İlk vuruşta öldürmenin nedeni sorulduğunda ise sadece katılımcılardan beş tanesi hayvanın eziyete maruz kalmaması için söylendiğini ifade etmişlerdir. Bu ise katılımcılardan çoğunun ilgili rivayette kastedilen mefhumu anlamadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla kendilerinin anlayamadıkları bir rivayeti topluma sağlıklı bir şekilde aktarmaları düşünülemez. Ayrıca hadisin uydurma olduğunu belirtenlerin bu düşünceleri rivayette kastedilen mefhumu anlayamadıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim çalışmada rivayetin bazı katılımcılar tarafından aklen muhal görüldüğü için reddedildiği görülmüştür.

Araştırma sonuçlarından hareketle farklı kurumlarda din öğreticisi olarak görev yapan personellerin rivayetlerde kastedilen mefhumu sağlıklı bir şekilde anlamaları ve bu hususta daha donanımlı olmaları için şu öneriler yapılabilir:

1. Din öğreticisi adayının yetiştirildiği eğitim kurumlarında rivayetlerin anlaşılmasına yönelik Fıkhü'l-hadîs, Dirâyetü'l-hadîs, Müşkilü'l-hadîs, Garîbü'l-hadîs, Esbâbü vürûdi'l-hadîs gibi ilimlerin verilmesi gerekir. Bu ilimler, din öğreticisinin rivayetlerde kastedilen mefhumu anlamasına katkı sunar.
2. Rivayetlerden kastedilen mefhumu anlama ve aktarma hususunda yetersiz oldukları tespit edilen din öğreticilerinin görev aldıkları kurumlarda, hadisleri anlamaya yönelik eğitim/seminer gibi faaliyetlerle bilgilendirilmeleri gerekir.
3. Mezkûr eğitimleri almamış din öğreticilerin rivayetlerin anlaşılmasına yönelik yazılan eserlerden faydalanmaları, karşılaşılabilecekleri anlama probleminin çözümü için önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, H. (2013). Kertenkelenin Öldürülmesi ile İlgili Hadislerin Tahlil ve Tenkidi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(1). 173-214. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4487/61831>.
- Arslan, A. (2017). *Hız Peygamber'in Hayvan Sevgisi, Çeşitli Yönleriyle Hız Muhammed*. Recep Çetintaş vd. (Haz), Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Basuğuy, M. (2023). *Toplumsal Değişim Süreci Olarak Dijitalleşme, Dijital Mizah ve Din: İnternet Mem'leri Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beroje, S. (2020). *Sünnet İnkarcılığı Bizi Nereye Götürür?*. Ensar Yayınları.
- Beyhakî, A. (2002). *Sünenü'l-Kübra*. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ (Thk), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Buhârî, M. (1993). *Sahîhü'l-Buhârî*. Mustafa Dîb el-Buğâ (Thk), Dâru'l-Ulumu'l-İnsâniyye.
- Câhız, A. (1965). *Kitâbü'l-Hayevân*. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Thk), Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Demirî, K. (2004). *Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübrâ*. Muhammed Abdulkâdir el-Fâdilî (Thk), Mektebetü'l-Asriyye.
- Doğanay, S. (2009). *Hadis Rivayetinde Râvi Tasarurları ve Doğurduğu Problemler*, İSAM.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Kâmil Karabelelî (Thk), Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- Ebû Hâmid el-Gazzâlî. (1993). *Kânûnu't-Te'vîl*. Mahmud Bîcû (Thk), Y.y.
- Erturhan, S. (2009). Hayvan Öldürme ile İlgili Fıkhi Hükümler. *Bilimname*. XVII. (6/1). 97-121. http://isamveri.org/pdfdr/D02237/2009_17/2009_17_ERTURHANS.
- Faucher, K. (2018). The Network Spectacle. *Social Capital Online, Alienation and Accumulation*. University of Westminster Press, 109-34. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv5vddrd.9>.
- Gazzâlî, M. (1965). *Fikhü's-Sîre*. Nasiruddin el-Bani (Thk), Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs.
- Gazzâlî, M. (2016). *Fıkıhçılara ve Hadisçilere Göre Nebevi Sünnet*. Ali Özek (Çev), Ekin Yayınları.
- Görmez, M. (2011). *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yayınları.
- Gül, R. E. (2021). Sosyal Medyada Paylaşılan Hadislerin Dinî Yaşantıya Etkisi: Balıkesir Üniversitesi Öğrencileri Örneği. *Medya ve Dini Araştırmalar Dergisi*, (4/2), 301-315. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mediad/issue/67710/1016873>.
- Gürler, K. (2017). *Hadis ve Sünnet Anlayışımız*. Ay Yayınları.
- H., C. C. (1882). A Venomous Lizard. *Scientific American*, 47(9). 135-135.
- Hâkim en-Nisâbüri, M. (1986). *Müstedrek Ale'l-Sahihayn*. Yûsuf Abdurahmân el-Mar'aşlı (Thk), Daru'l-Ma'rife.
- Hamîdullah, M. (2013). Zeyneb bint Cahş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, 44/358.
- Hatiboğlu, M. S. (1997). Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri. *İslami Araştırmalar*. (10/1,2,3,4.). 1-29. http://isamveri.org/pdfdr/D00064/1997_1-2-3/1997_1-2-3_HATIBOGLUMS.
- İbn Hacer, Ş. (2001). *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Abdulkâdir Şeybe el-Hamd (Thk), Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniye.
- İbn Haldûn, A. (2004). *Mukaddime*. Halil Kendir (Çev), Yeni Şafak.
- İbn Kunfûz, A. (1403/1983). *el-Vefayât*. Âdil Nüveyhiz (Thk), Dârül-Afâki'l-Cedîde.
- İbn Kuteybe, A. (1999). *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*. Muhammed Muhyeddîn el-Asfar (Thk), el-Mektebü'l-İslâmî.
- İbn Mâce, M. (2001). *Sünenü İbn Mâce*. Dâru İbn Hazm.
- İbn Manzûr, C. (2010). *Lisânü'l-'Arab*. Dâru Sâdır.
- İbnü'l-Esir, M. (1963). *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Thk), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.
- Karadâvî, Y. (2021). *Sünneti Anlamada Yöntem*. Bünyamin Erul (Çev), Nida Yayıncılık.
- Koşum, A. (2017). Hayvan Refahı Bağlamında Fıkıhta Hayvan Kesimi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (30). 439-460. http://isamveri.org/pdfdr/D02533/2017_30/2017_30_KOSUMA.

- Köktaş, Y. (2002). Hadisleri Anlamada Dikkat Edilmesi Gereken Bazı İlkeler. *Diyanet İlmî Dergi*, 38/4, (Ekim-Kasım-Aralık 2002), 77-99. http://isamveri.org/pdfdrgr/D00033/2002_c38/2002_c38_4/2002_c38_4_KOKTASY.
- Macit, M. (2020). *Din Sosyolojisi II*. Bülent Akot (Ed), Gazi Kitabevi.
- Mevdûdî, E. (2019). *Meseleler ve Çözümleri*. Risale.
- Haccâc, M. (2016). *Sahîhu Müslim*. Yâsir Hasan (Thk), Müessesetu’r-Risâle.
- Nesâî, A. (1417/1996). *Sünenü’n-Nesâî*. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî (Thk), Mektebetü’l-Me’ârif.
- Nevevî, M. (1991). *Sahîhu Muslim bi’s-Şerhi’n-Nevevî*. Müessesetu’l-Kurtuba.
- Özdemir, V. (2019). Aceleci Hadis Yorumu ve Bunun Doğurduğu Sakıncalar, *Academic Knowledge*, (2/1. 2019), 1-15. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ak/issue/46616/580200>.
- Özkan, H. (2022). Rivayet, Anlam ve Yorum: Mantar Hadisinin Serencamı. *İslam Araştırmaları Dergisi*. 48 (Temmuz 2022), 1-45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/isad/issue/71157/1134021>.
- Pasmans, Frank vd. (2005). Characterization of Salmonella Isolates from Captive Lizards. *Veterinary Microbiology*, 110(3). 285-291.
- Sakallı, T. (2002). Cari Kültürün Hadis Rivâyetine Etkisi. *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (19-20 Nisan 2001)*, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Sarıcık, M. (2014). Hayvanlara Şefkat ve Merhamet Açısından Bazı Cahiliye Adetlerine Son Verilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (33/2014), 61-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd/issue/48320/611735>.
- Shadbolt, N., & Roger, H. (2019). *Dijital Maymun Akıllı Makinelerle Nasıl (Barış İçinde) Yaşanılır?*, Salon Yayınları.
- Sıgın, İ. (2020). *Dijital Yeni Dünya*. Motto Yayınları.
- Ali el-Kârî, N. (2001). *Mirkâtü’l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih*. Cemal Aytânî (Thk), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- Süyûtî, C. (2017). *Sünnetin Dindeki Yeri*. Ali Kaya (Çev), Semerkand.
- Şâfî, M. (2012). *er-Risâle*. Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan (Çev), TDV Yayınları.
- Azîmâbâdî, Ş. (Ty). *Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. Râid b. Sabrî (Thk), Beytü’l-Efkârî’l-Devletiyeye.
- Taberânî, S. (1995). *Mu’cemü’l-Evsât*. Târik b. Avdullah-Abdülmuhsin b. İbrahim (Thk), Dâru’l-Harameyn.
- Tekineş, A. (2002). *Hadisleri Anlama Problemi*. Işık Yayınları.
- Tirmizî, M. (1417/1996). *Sünenü’t-Tirmizî (Câmiü’s-Sahîh)*. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî (Thk), Mektebetü’l-Me’ârif.
- Uraler, A. (2009). Sevde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, 36/584.
- Zehebî, Ş. (1982). *Siyeru A’lami’n-Nübelâ*. Muhammed Nu’aym (Thk), Müessesetu’r-Risâle.
- Zerkeşi, B. (2020). *Hiz. Âişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*. Bünyamin Erul (Haz), Otto Yayınları. <https://www.facebook.com/watch/?v=1100918263270432> (12 Kasım 2022).